

Նոր կառույցներ հին հիմքերի վրա.

Պետությունների ներուժը խաղաղ կարգավորման համար

Հրաչ Զիլինգիրյան

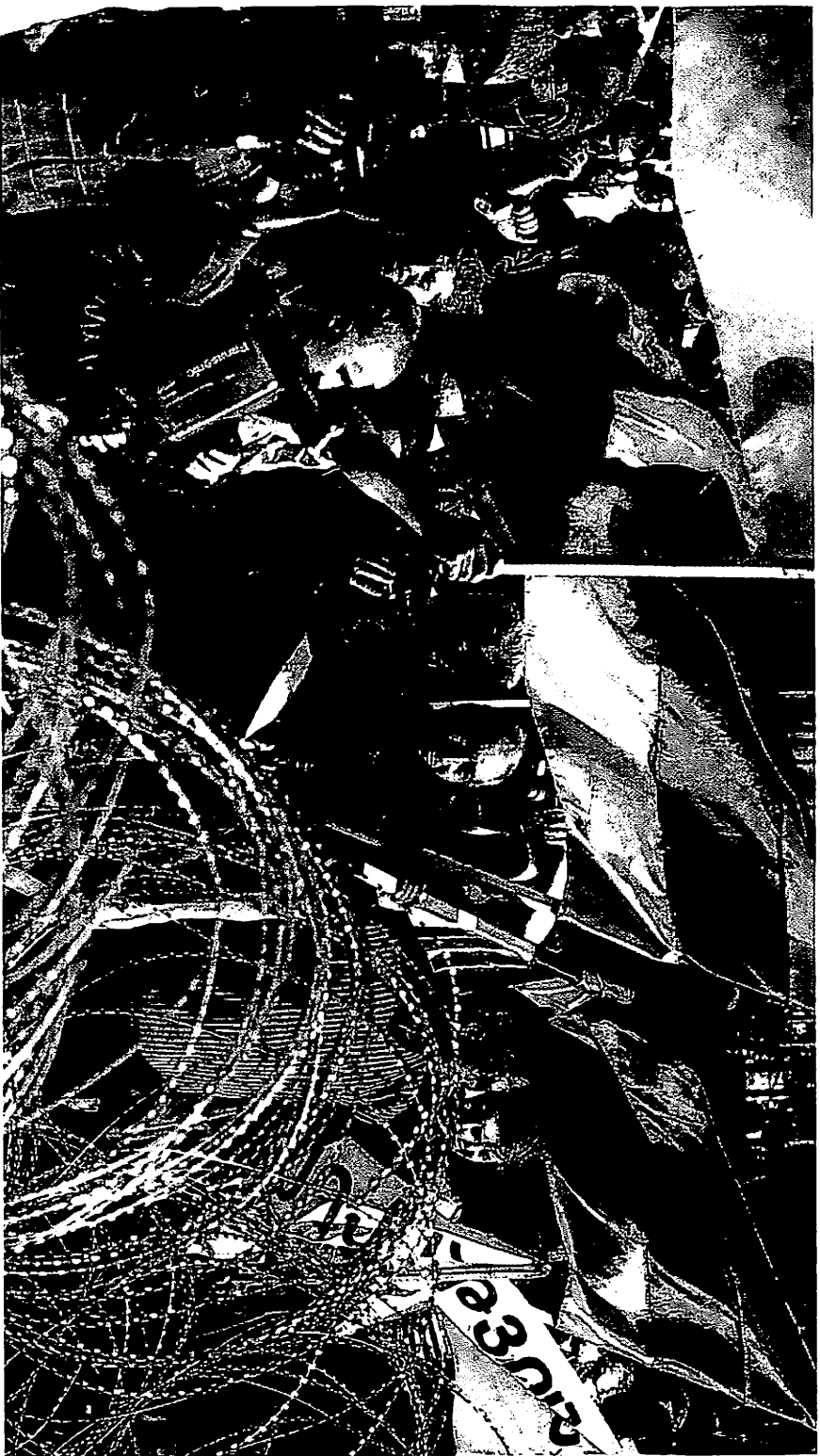
Դեռևս ժողովրդավարություն անցումն ինչդեռ Հայաստանում, այնպես էլ Ադրբեջանում բնութագրվում է մի շարք բերություններով: Այդուհանդերձ, սխալ կլիներ դրանք վերադրել դարաբաղյան հակամարտությանը և դրա հետևանքներին: Անջատողական բնույթի հակամարտություններում չներգրավված հետխորհրդային այլ պետությունները ևս առանձնապես մեծ ձեռքբերումներ չունեն ժողովրդավարության աստիճանում, ինչպես ցույց են տալիս Բելառուսի և Թուրքմենստանի օրինակները: Հակառակը, Հայաստանում, Ադրբեջանում և սարածաբլուրի այլ երկրներում ժողովրդավարական զարգացման ցանկալի մակարդակի բացակայությունն արդյունք է մի կողմից վարչակարգերի ստեղծած, մյուս կողմից՝ ժառանգություն ստացած համակարգային խնդիրների համադրության: Ամհրաժեշտ է հաշվի առնել այս խնդիրները, քանի որ կոնկրետ օրինակների հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ ժողովրդական վստահության մանրացումը օժտված և ժողովրդավարության գործող համակարգ ունեցող պետություններն ավելի հաջողակ են զինված հակամարտությունների երկարաժամկետ լուծումներ գտնելու հարցում:

Խնդիրներ կառված հարիզմասիկ առաջնորդների հետ

1994 թվականի զինադադարից ի վեր, խաղաղ կարգավորման շուրջ մեկ տասնամյակ ընթացքում բանակցություններից հետո չափազանց ուժեղացավ են Ադրբեջանի և Հայաստանի մախազահների հայտարարությունները: Ելույթ ունենալով 2005 թվականի սեպտեմբերին՝ մախազահ Իլիան Ալիևը միանգամայն հստակ հայտարարություն արեց. «Մենք ստեղծում ենք ռազմական հզոր ներուժ, և մեր թեմաներն արեցին իմանա, որ Ադրբեջանն ունակ է ցանկացած դեպքում ազատագրել իր տարածքները»: Այդ հավելեց, որ Բաքուն կրկնապահանջում է իր ռազմական բյուջեն՝ 2006 թվականին հասցնելով մոտ 600 միլիոն ԱՄՆ դոլարի: Այլևս հայաստանյան գործընկերը՝ ծագումով դարաբաղի և Ղարաբաղի մախազահ մախազահ Ռոբերտ Զոչարյանի արտահայտությունն ավելի կտրուկ էր. «Լեռնային Ղարաբաղը երբեք չի եղել և երբեք էլ չի լինի Ադրբեջանի մասը: Սա է ստորին սահմանը: Իսկ դրանից վեր կարելի է ինչ-որ լուծումներ մտածել և նոր կարգավիճակներ հայտնագործել»: Ի հիասթափություն միջնորդների և օտարերկրյա դիտորդների մեծամասնության, այս հայտարարությունները դարձադառնալով ներքին ստաբիլիտետի համար չեն մախազահներ, դրանք արագացրել են իրականացված առաջնորդների դիրմոտումները:

Ձաղափական առաջնորդների նման վճռական դիրմոտումները մեծ ազդեցություն են ունեցել հանրության կողմից դարաբաղյան հարցի ընկալումների վրա: Իրականում, հիմնախնդրի հիմնական բաղադրիչներից մեկն այն է, որ հակամարտության լուծումը մեծապես կախված է անհատ առաջնորդներից և հենց նրանց է դասակարգվում առաջնային դերը և ոչ թե ինստիտուցիոնալ ու հասարակությանը: Օրինակ, 2002-ին Գեյդար Ալիևը հայտարարեց. «Եթե են չկարողանան լուծել Ղարաբաղի խնդիրը, ապա աշխարհում ոչ ոք դա չի կարող անել»: Նմանապես, աստեղծ կարծում են, որ միայն ծագումով դարաբաղիներ Զոչարյանն ու Հայաստանի դաժնակալ:

Հրաչ Զիլինգիրյանը Ջեմբրիջի համալսարանի Ջաջի անվան Կառավարման ինստիտուտի (Judge Business School) Եվրասիայի հետազոտությունների ծրագրի սեփական օգնականն է, իսկ դոկտորական թեզը դաժնակալ է Լոնդոնի սոցիալական գիտությունների և քաղաքականության համալսարանում (London School of Economics and Political Science):

նոթյան նախարար Սերժ Սարգսյանն են ի վիճակի արդարիվել հայերի աջակցությունը որևէ համաձայնագրի: Խորհրդային Միության փլուզումից հետո գրեթե բոլոր նորանկախ ռեժիմներում իշխանության գլուխ եկան զարթ սեռակի «խարիզմաթիվ առաջնորդներ»: Ինչդրես սահմանել և գործառնացի սոցիոլոգ Սարու Վեթերը, հարթզնան դա «մի բնակություն է, որը հասկալուես ամոանստրելի և կառավարնան ամենուրա գործառույթների հետ»: Ա որը մեծաուես հիմնկան և «ամենուկան հասկանիների գերակայության և գործի դեմելու վրա»: Դան հասասակն կանոներին հետեելու: Սա ենթադրում է ռեժական ուժող ինստրուսների բացակայություն, ժողովրդակարության զարգացնան ցածր մակարդակ և դանդաղ ընթացի: Հկայացած Կաղալական մթնոլորտ և որուես այս ամենի հետևան կառուցկաներային սահանամակակ կարողություններ: Իրականում, հարթզնացի իշխանություններն են այս նորահայտ հանարուեսություններում հարցակակի սակ դրել իշխանության զարթ բների անկախության հարցը, և՛ օրենսդիր, և՛ դասական իշխանությունները գեակում են գործարդիի ազդեցության սակ:

Հակամարտության կարգակարնան թեանմունրից հարցը կայանում է հետևյալում՝ արդո՞ր կառուցկաներային արթեակի թերություններ ունեցող սակայն հարթզնացիկ առաջնորդի կողմից կառավարող ռեժիմներում: Ինչդրիսի են Արթբջանը, Հայասանը կան Կրասանը, ունակ են կարգակարնան սակ ներին հակամարտություններին և իրենց նախկին իննակար մարզերի համար արդարիվել իրակոներու ռուսերականության ամոուստրես երաշխիներ: Առաջնորդության և դիկակարնան իննդիները, Ինչդրես նաև կառուցկաներային կարողությունների անկարծադրություններն էլ ակելի են խորանոն հակամարտության լոնան հանրից: Երազգերի բացակայության ռայաններում: Ղարաբաղի հայերին արթբջանական հասարակության մեջ վերալիսեզերում ուղղկան գրակիչ առաջարկի բացակայությունն էլ ակելի է հեռացրել նրանց «վերախակոնան» մտից: 1994 թվակակի գրնարարարից ի վեր Բաղին նուրնակ ջի հաջողկել արդարիվել վերասիելի երաշխիներ կան հանրուստրական ժողովրդակարության անգան հեց Արթբջանի ներուսն: Եթե մի կառակարություն ջի ցան-

կանոն հանրուստրել երկրի ներին Կաղալական ընդդիմությանը, բնականաբար հարցակակի սակ է առնկում արսային «թեման» հետ կառուցողական հարաբերություններ հասասեելու նա ունակությունը: Ղարաբաղին «իննակարության բարձր ասիճան» գործեելու խոստումից զատ Արթբջանը ջի մանակոնցրել, թե ինն ինչ է Տեաղի արազարել, ոչ էլ հրաղարակայնորեն իննարկել և այն հարցը, թե ինչ կարո է նեանակել իննակարությունն այր առաջարկող ռեժիմայն հանար: Ա ինչ կեակի այր սեսցող հասարակությունը: Հանրային իննարկաների բացակայությունը խոսացուկան իննակարության և դրա առակություններ ռուջ՝ գորգորկան Բաղին բաձրասիճան ռուսերայաների կողմից արկող ռազմանեչ հայսարաություններու, Ղարաբաղի հայերին Բիչ ինն են սակա վեսաիելու Արթբջանի մեսարուբեռում են իննակարակարնան բարձր ասիճան ռանարելու առաջարկներ, նրասեել և վերջին զարիների ընթացում Ղարաբաղի էլ ակելի խորն ինեզորնանը Հայասանի հետ:

«Ղարաբաղի գործունը» հայկական Կաղալականությունան մեջ

Հայասանը ևս զարարում է «Կարիզնացիկ իշխանության» իրականությունը, սակայն այստեղ դրա հետևաններն այլ կերո են դրսևորել: Հայասանայն ընդդիմարդի կրակայությունների կողմից «դարաբաղան իարկանիլոն հարկվեելու հանար: Աննարայիսի օրինակը Լևոն Տեր-Պեսուրայակի հրաժարականն էր, նա մի անթող շար Կաղալական կրակայությունների և նախին դասունակցների կողմից մեղարկեց Ղարաբաղի հարցում ռուսերկրական դիրրուուսան ողբերելու մեջ: Վերջին զարիներն նախազակի Զոչարյանի Ղարաբաղի «րասերագնի հերուի» հանգեակը նրան հիրեց իննարությունը առ այն, որ իր նախազակության օրո հակամարտությունը Արթբջանի և Ղարաբաղի միջև փոխակերակել է Հայասանի և Արթբջանի միջև երկրորն հակամարտության, իսկ Ղարաբաղը դրսու է մղել բանակցային գործընթացից: Ինչ-

դեռ արտահայտվեց ընդդիմադիր կուսակցություններից մեկի դեկավար Սեփան Դեմիրճյանը, մտավախություն կա, որ այսօրվա Չայասսանին կհարկադրեն տարածալիք զիջումներ կատարել Ադրբեջանին (օրինակ՝ զիջել Չայասսանի ամենահարավային՝ Մեդրու տարածաշրջանի մի մասը): Թե՛ ընդդիմադիր կուսակցությունները և թե՛ իշխող կուսակցության անդամ կուսակցությունները դաժանորեն են այն փաստարկը, որ ինքնիշխան Չայասսանի տարածքը չի կարող սակարկման առարկա դառնալ:

Այնուամենայնիվ, հաճախ դժվար է տեսնել՝ արդյո՞ք հակամարտության լուծման ուղիների շուրջ հնչող տեսակետներն իսկապե՞ս տարբեր են, թե հակառակ տեսակետներն արտահայտվում են իշխող վարչակարգի ուղղակի մեղադրանքներով: Զանի որ կուսակցությունները հիմնականում զուրկ են փառաբանական լայն հեռանկարից, նրանց փառաբանական գործունեությունը սովորաբար սահմանափակվում է իշխանությունների մեղադրանքներով: Այդուհանդերձ, նրանց մեղադրանքներն անարդյունավետ է և չի առաջարկում կենսունակ փառաբանական կամ ճշմարտական այլընտրանքներ: Չայասսանի զարգացման կամ Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդրի լուծման տեսանկյունից: Ընդդիմության վայելած դրամային հասարակական աջակցությունն ավելի շուտ Քոչարյանի կառավարության հանդեպ հասարակական դժգոհության արդյունք է, քան այդ կուսակցությունների վարած փառաբանական գծի կամ զաղափարախոսության հանդեպ տանջող հասարակական համակրանքի: Ինչդեռ և Ադրբեջանում, Չայասսանյան փառաբանական աստիճանը չկա դուրսն անգամ տեղ փոխհամաձայնություն դառնակող փառաբանական մոտեցումների համար: Չայասսանյան որևէ կուսակցություն չի ցանկանա Ղարաբաղը «զիջողի» տրամադրություն գործել: Երբ «չափավորները», հողում անելով Խորալի դեղին կիրառված «տարածք խաղաղության դիմաց» մոդելին, խոսում են «տարածալիք զիջումների» մասին, այդ դեղին անգամ ի նկատի է ունեցվում ոչ թե Ղարաբաղի, այլ դրանից դուրս գտնվող Ադրբեջանական գրավյալ տարածքների վերադարձը:

Զնայած որ հայկական սփյուռքը մեծապես արտահայտում է իր դժգոհությունը Քոչարյանի կառավարության հանդեպ՝ կառավարված կոռուպցիայի, մարդու իրավունքների և մի քանի սոցիալ-մշակութային հարցերի հետ, այն ընդհանուր առմամբ խրախուսում է Ադրբեջանից անջատվելու Լեռնային Ղարաբաղի հավակնությունը՝ խոտորածավալ ֆինանսական ծրագրերի միջոցով: Չայասսանի և Ղարաբաղի համար մեծապես օգտակար են եղել նաև ԱՄՆ-ում, Եվրոպայում և Ռուսաստանում հաստատված սփյուռքահայ համայնքների լոբբիստական ջանքերը: Այդուհանդերձ, չափազանց կարևոր է այն, որ լոբբիստական գործողություններն իրականացվում են Երևանի և Սեփանակերտի հետ համաձայնեցված կարգով, և որ սփյուռքը, որովհետև այդպիսին, Ղարաբաղի հարցի շուրջ առաջ չի փառում նոր օրակարգ կամ տեսլական: Այնուհետև ինչդեռ հայ-թուրքական հարաբերությունների դարձադարձ, ֆիչ հավանական է, որ սփյուռքը կմիջամտի Չայասսանի կամ Ղարաբաղի հայերի և Ադրբեջանի միջև փառաբանական խնդիրներին: Թե՛ թե՛ սփյուռքի որոշ հասկանալի կարող են չհամաձայնել խաղաղության համաձայնագրի վերջնական տարբերակին, մեծ առումով սակայն, հայ-ադրբեջանական հարաբերությունները և հակամարտության կարգավորման խնդիրները համարվում են այն հասարակությունների գործը, որում անմիջապես կարող են ընդգրկված են դրանցում:

Քառասուն փառաբանություն

Քառասունության և կառավարման անձնավորումը նույնպես է նաև «օտարման» ծայրահեղ ձևերի առաջացմանը, որում արտահայտվում են «այլ խմբի» հրեշտակաբան և քառասուն ձևով, լիքներ դրանք հայերն Ադրբեջանում, թե ադրբեջանցիները՝ Չայասսանում և Ղարաբաղում: Կովկասյան հակամարտությունների այս կողմը բավարար ուժադրության չի արժանացել: Հակամարտությունների առաջացումն այս տարածաշրջանում հաճախ ուղղակիորեն կապվում է փոփոխման և մեծամասնություն հարաբերությունների վերականգնվողման խնդիրների և ոչ անհարժեքաբար «դասակարգ» բեմադրության հետ, ինչդեռ հաճախ ներկայացվում է մանուշակ: «Օտարող» հայտարարություններն էլ ավելի են թուլացնում փոփոխման և Ղարաբաղի (հայեր) և մեծամասնության (ադրբեջանցիներ) հարաբերությունները: Նախագահ Քոչարյանն, օրինակ, 2003 թվականի հունվարին ասում էր. «Հայերի ջարդերը Սուդանի թղթում և Բաֆլում և 1991-92 թվականներին հայերին Ղարաբաղից զենքի ուժով զանգվածաբար արտախույս փորձերը հաստատում են հայերի՝ Ադրբեջանում ապրելու անհնարինությունը ընդհանրապես: ում ինչ-որ էթնիկ անհամատեղելիության մասին է...»:

Քոչարյանի ադրբեջանցի գործընկեր Չեյդար Ալիևն իր ժամանակին նույնպես ոչ դիվանագիտորեն վարվեց, երբ 2001-ին հայտարարեց. «Հայ ազդեցությունները որևէ բանով չեն տարբերվում Չիչերի գործերից, գերմանական ֆաշիզմից»:

Նման արտահայտությունները սովորում են այս տարածաշրջանում տարբեր ազգերի միջև դարձնել զոյություն ունեցած բարիդրացիական հարաբերությունների վրա: Հասկանալի վերջին տարիների ընթացքում Հարավային Կովկասի հասարակություններում հազվադեպ են մեղադրվում էթնիկ խմբերի հարաբերությունների դրական կողմերը: Եվ միայն երբ օտարերկրացիները կամ լրագրողներն են հետախույսվում, այնուամենայնիվ, սովորաբար, վերհիշում են «մյուս կողմի» հետ լավ հարաբերությունների օրինակներ կամ դրվագներ իրենց կենսափորձից:

Սերտոյով լեռնությունների կառուցվածային թերություններից և նախկին ինքնավարությունների վերահիմնադրման ուղղված համոզիչ առաջարկների բացակայությունից բացի, «օտարմանը» խորացնող գաղափարական և սոցիալական ձառնեղ հակամարտությունների լուծման տեսանկյունից լրջագույն խնդիր են ներկայացնում: Եթե, վերջին հաշվով, կայուն խաղաղության ձեռք բերումը հասարակությունների հաճախման գործընթացի արդյունք է, Հարավային Կովկասում այդքան տարածված «հակառակ կողմի» շարունակական հրաշտակաբան մշակույթը վստահում է այդ խաղաղությունը: Ադրբեջանցիների դեղին «օտարող» հայտարարությունների արմատները ռազմական դաժնության, տարածքների կորստի, սոցիալ-մշակութային ժողովրդական հարսության, տարածքների կորստի, սոցիալ-մշակութային ժողովրդական հարսության և, որ ամենակարևորն է, մոտ 800 հազար փախսականների և ներքին տեղահանված անձանց (ՆՏԱ) ճակատագրի շուրջ արդյունքների մեջ են: Այն հուսալիությունը և ահեղ խնդիրները, որոնց բախվում են ՆՏԱ-ներն իրենց անձնօրյա կենսագործունեության ընթացքում, «օտարման» համար հզոր հուզական և փառաբանական հիմք են ստեղծում: Հայկական կողմի «օտարող» հայտարարությունների արմատները հիմնականում զոհի ազգային հոգեբանության և վերադարձականության (իրեքենիզացի) մեջ են, որում էլ

իրենց հերթին բաժնված են ինչդեպ անցյալի, այնդեպ էլ մեր ժամանակների ցեղասպանության մասին հիշողությունների դրա համդեպ վախի մեջ: Ավելին, հայերն աղբյուրներին նույնացնում են «թուրերի» հետ, արտաստեղծելով Թուրիայի նկատմամբ սառած թեմաները աղբյուրների վրա:

Խնդիրը նրանում չէ, թե որքանով են «օտարող» ճանաչում արդարացված կամ արդյոք դրանց համար առկա են լեզվաբանական տարբերություններ, այլ նրանում է, թե որով են հակամարտության լուծման տեսանկյունից դրա սոցիոլոգիական հետևանքները: Հասկանալի է, որ այն, որ խիստ բաժանումը «մերում ու ձերում», ինչդեպ մասնաճանաչման գործողությունները կամ առանձին դեղորայքի անբողջ բնակչության վրա տարածելն ավելի ու ավելի անհավանական են դարձնում հակամարտության խաղաղ լուծումը: Փոխարենը, «օտարումը» խորացնող ծայրահեղական հայտարարությունները սասկացրել են ռազմաճակատի սրամարտությունները հասարակություններում, որով մեծ հանգամանքներում շատ հեռու են գտնվում հաշտեցման գործընթացում ներգրավվելուց:

Նոր կառույցներ հին հիմքերի վրա

Փորձը ցույց է տալիս, որ սասանյանները սևածախ հակամարտությունների լուծումը բաղադրում էր ինքնին և անգամ շատ ավելի զարգացած ժողովրդավարությունների համար, ինչդեպիսիք են Իսրայելը ու Կիպրոսը, էլ ուր մնաց այնդեպի զարգացող ժողովուրդների, ինչդեպիսիք են Հայաստանն ու Արբեջանը: Հարավային Կովկասում դեռևս շարունակվում էր ժողովրդավարության կառուցման վերակառուցման և նախկին խորհրդային համակարգի մնացուկներից ձերբազատվելու կառավարման համակարգի արդիականացման գործընթացը: Այլ կերպ ասած՝ ժողովրդավարության կերտումը կամ ժողովրդական ձևի սահմանման գործընթացը դեռևս շարունակվում է: Հայաստանի, Արբեջանի և Վրաստանի անկախացումից ավելի քան մեկ սասանյան անց, դեռևս ակտիվ մնալու ենք մեր առարկա է մնում ժողովրդական նախագահական, թե խորհրդարանական մոդելի սահմանման նորասկսված արդյունքները: Երեք հանրապետությունների սահմանադրություններն էլ դեռևս շարունակվում են լրացվել և փոփոխվել: Ցայսօր մնալով մեկ և փոփոխվելով, լիազորությունների օրգանակներն ու վարի կանոնները: Այս խնդիրներն առկա են նաև Ղարաբաղում (և շարունակվում են մյուս *դե ֆակտո* ժողովուրդներում), սակայն մեկ էական տարբերությամբ. միջազգային համարյա կողմից չճանաչվածության և կարևորագույն ռեսուրսների սղության դեպքում Արցախի համար խնդիրը կայանում է Հայաստանի հետ ինտեգրման խնդրի և ինտեգրման մեջ:

Ինքնավար մարզերի և մեծաթուղի ժողովուրդների միջև իշխանական լիազորությունների բաժանման նախկին համակարգի արմատական վերափոխումը և Ղարաբաղում *դե ֆակտո* գոյություն ունեցող «Նոր կարգը» կազմում են Հարավային Կովկասում ժողովուրդների վերակազմավորման առաջին փուլը: Այնուամենայնիվ, քանի որ այդ նոր կարգը միջազգայնորեն չի ճանաչվել, նախկին խորհրդային ինքնավարությունների համար անկախության ամենաէական առանձնահատկությունը կայանում է ֆալսիֆիկացում, սոցիալական, տնտեսական և ազգային սահմանների հանրապետության վերազնային մեջ: Ղարաբաղյան իշխանությունների և հասարակության համար դա անկախության ամենաիմաստական ձեռքբերումն է:

Վերջիններիս տեսանկյունից, Ղարաբաղի հայերն այլևս ինչ-որ տեսակով մի ժողովրդական փոքրամասնությունը չեն, այլ մի վերակազմավորման ժողովրդական մեծամասնություն: Նրանք այլևս կախված չեն հեռուներում գտնվող իշխանության կենտրոններում կայացված որոշումներից, այլ իրենք են որոշում իրենց գործողությունները:

Այս համատեղում կողմերի միջև փոխհամաձայնությունների ու փոխադարձ անվերապահությունների ձեռքբերումը դաժանում է, որ շարունակվում է և ստացող միավորներն օժտված լինեն կառուցվածային տարրական կարողություններով: Հարցը կայանում է նրանում, թե արդյոք դեռևս կայացման գործընթացում գտնվող ժողովուրդները կարող է սիրալից մեծ կայուն կառուցման: Կարևոր է տարբերակել կառուցվածային թերությունների արտաքին և ներքին հիմքերը: Ներքինի տեսանկյունից, ժողովրդական վերակառուցման ելակետը խորհրդային ժամանակներից ժառանգած խաղաղ եմբարկոցվածներն են. Հարավային Կովկասի երկրները ներգրավված են հին հիմքերի վրա նոր կառույցներ հիմնելու գործընթացի մեջ: Դե ֆակտո ժողովուրդների համար կառուցվածային թերությունները մեծ մասամբ արտաքին գործոնների հետևանք են, որոնցից ամենապայծառներն են միջազգային դաշտնական աջակցության, օտարերկրյա ներդրումների, եմբարկոցվածների վերակառուցման համար անհրաժեշտ օգնության, արտաքին աշխարհի հետ հարաբերության (հասկանալի է, որ հետևանքներից և ճեխնալուցիական) և ֆալսիֆիկացված հասարակության զարգացման ուղղված էական օժանդակության բացակայությունը: Անկախ ՀՀ-ների կողմից տարածվող աշխարհամեծից, վերը նշված միջազգային մասնակցության և օգնության սրամարտական մեթոդները, նորասկսված ժողովրդական ժողովրդականությունը և ինչ-որ գործիքներ կիրառելով հակամարտության կարգավորման փոխհամաձայնեցված տարբերակ տարադրել: Սակայն այս ֆալսիֆիկացվածությունը այլ հետևանքներ է թողել. խորացող մեկուսացում և կասկածներ առ այն, որ միջազգային համարությունն անկողմնակալ չէ և սատար է կանգնում մեծաթուղի ժողովուրդների դիմադրություններին:

Ինքնավար հանրապետություններում բնակվող ազգային փոքրամասնություններին հիմնականում չեն վերաբերվում որդեկան մեծամասնության ժողովրդական ֆալսիֆիկացումների, ընդհանրապես մեծամասնության կողմից բնորոշվում էին որդեկան «օտարներ». հայերը մեծամասնության ժողովուրդներում «ոչ աղբյուրներից» էին, «վերաբնակեցվածներ» կամ «եկվորներ»: Փոքրամասնությունները գտնվում են, որ անկախության ձեռքբերմամբ իրենք ազատվել են մեծամասնության «սոցիալական վերահսկողությունից» և «օտար» լինելու ծանր բեռից: Եթե որդեկան ցուցանիս վերցնենք Կիպրոսի կամ Պաղեստինիսրայելական փորձը, ապա Հարավային Կովկասի հակամարտությունների լուծումը չափազանց երկար ժամանակ կոտորածի: Միջնորդական ջանքերն ու լուծումներ գտնելու փորձերը չպետք է սահմանափակվեն միայն կողմերի ֆալսիֆիկացված կամ մի գրեթե մեկ կողմերի համար ընդունելի համաձայնագրի ձեռքբերման փնտրումով, անհրաժեշտ է նաև ընկալել առաջնորդների և ժողովրդական կառուցվածային կարողությունները, ժողովրդավարական զարգացումները և միջխառնակալական ու ներխառնակալական մեթոդները բովանդակությունները: